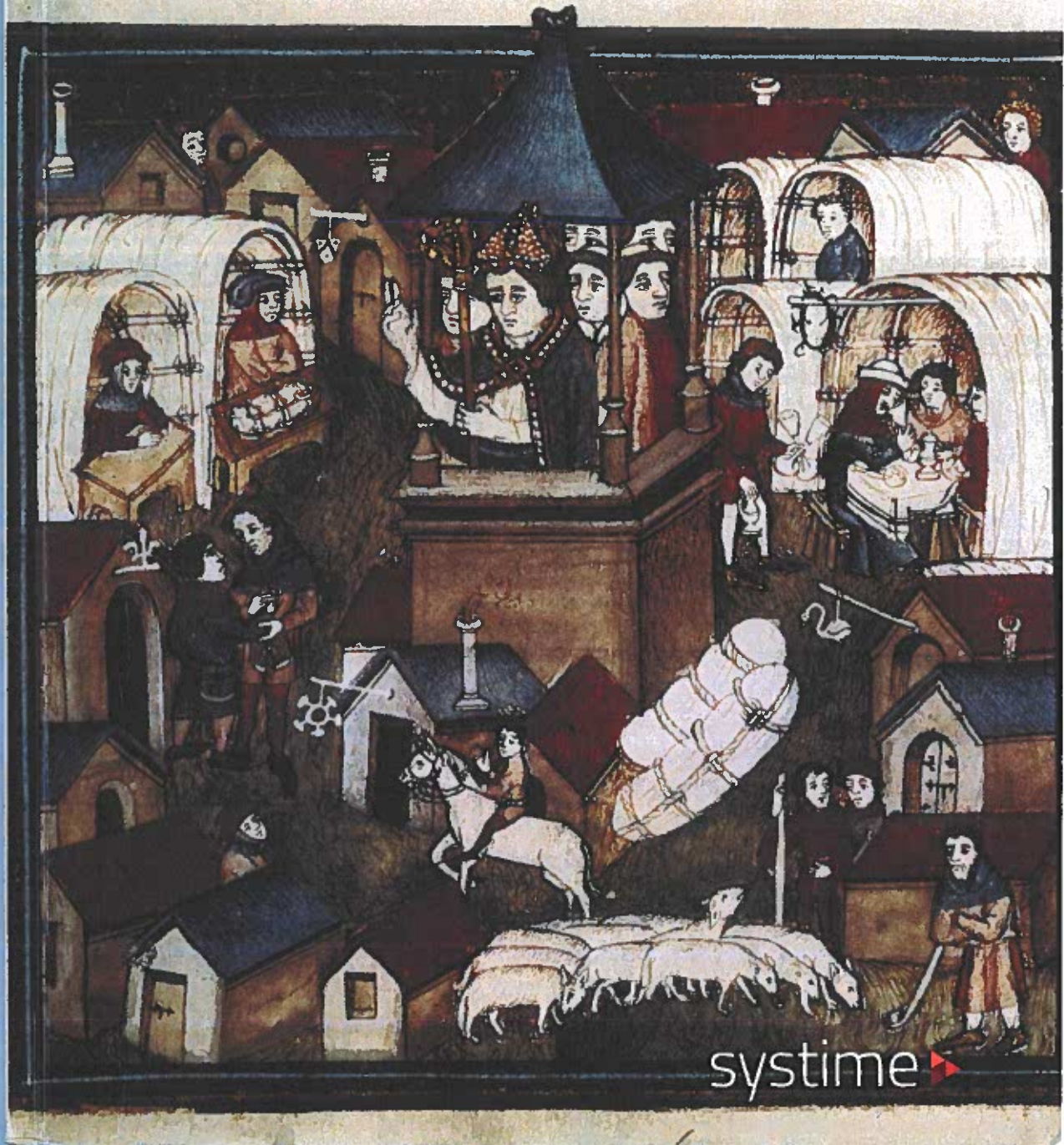

Sanne Stemann Knudsen
Kim Beck Danielsen

MIDDELALDEREN

historie, religion, litteratur og kunst

DEN ROMERSK-KATOLSKE KIRKE

Romerkirken og middelaldermennesket

I Middelalderen samledes alle sociale lag i kirkerne som udgjorde Res Publica Christiana: det kristne fællesskab. For middelaldermennesket var troen, riterne og nådemidlerne det afgørende. En naturvidenskabelig tilgang til livet, hvor alt kan måles og vejes eksisterede ikke for datidens mennesker. Gennem troen fik man indsigt i, hvordan verden var sat sammen. At Gud havde skabt verden var ikke til diskussion, og man troede på det evige liv i himlen og den evige fortabelse i helvedet. Det vigtigste spørgsmål i middelalderen var: Hvad siger Gud til det?

I kirkerne blev himlen, helvede og skærsilden nøje beskrevet i billeder og ord. Det forstærkede det enkelte menneskes tro. Og da det stort set kun var præsterne, der kunne læse bibelen, der var skrevet på latin, var det romerkirkens udlægning af kristendommen, der blev prædikeret. Samtidens mennesker kom i kirken dagligt, det var her man hørte til og fik sin identitet.

Den katolske kirkes magt over det enkelte menneske var altomfattende. Paverne fastholdt, at de havde fået nøglemagten af apostlen Sankt Peter. Nøglemagten var vigtig, da man med den kunne åbne døren til himlen eller helvedet for mennesket. Frelsen til det evige liv i himlen foregik således gennem kirken. Mennesket måtte gennem hele livet kvalificere sig til at blive frelst, da verden var fuld af fristelser og synd. Særligt farlig var de syv dødssynder: hovmod, griskhed, vrede, utugt, grådighed, misundelse og dovenskab. Blev man ikke frelst ved gode gerninger, ventede helvede og djævelen. Gud straffede mennesker, der ikke levede efter den kristne moral. Høstkatastrofer, krige og pestepidemier blev ofte forklaret med, at det var Guds straf, fordi man havde levet et syndigt liv. Mennesker skulle tilegne sig dyder som: visdom, retfærdighed, mod, selvbeherskelse, tro, håb og kærlighed.

< *En mand er død og ærkeenglen Michael og djævelen kæmper om hans sjæl, imens Gud ser til. Fra „Rohans Tyme-bog“, 1415-16.*

Arnolfo di Cambio, Buste af pave Bonifacius d. 8., 1294. Fra krypten under Peterskirken, Vatikanet.

Middelaldermennesket var besat af tanken om laster og synder. Hengav man sig til forskellige laster og synder, blev man ikke frelst, og den evige fortabelse i helvede ventede. Førte man derimod et kristent liv og angrede sine synder, ventede evigheden i himlen. Dommens dag og skærsilden kom med døden. Det gjaldt derfor om at forberede sig til dommens dag. Mange af middelalderens prædikener handlede da også om: helvede, død, himmel, dom og nådemidlerne, for det var her kirken som institution kunne hjælpe.

Himlen eller paradiset blev opfattet som et lyst og positivt sted, hvor menneskesjælene samledes efter et kristent liv på Jorden. Med

Adam og Evas uddrivelse af paradiset som det beskrives i syndefaldsmyten, var verden blevet præget af synd, død og ufuldkommenhed. Kun gode gerninger og et kristent liv kunne redde det enkelte menneske, der fra fødslen var syndigt. I himlen var man sammen med Gud, apostlene og hellige personer i lyse sale, og der lød de dejligste englekor. Modsætningen til himlen var helvedet. I helvede kom alle mennesker, der havde begået dødssynder og alle ikke-kristne. Helvedet var fyldt med ild, mørke, stank, skrig og pinsler.

Den romersk-katolske kirkes hovedopgave var at forvalte de syv sakramenter: dåb, konfirmation, bryllup, skrifte, nadver, den sidste olie og indvielse af præster. De syv sakramenter var nådemidler og hellige mysterier, der ikke kunne forstås af mennesket. Kun sjælen kunne via troen tilegne sig dem. Gennemførte man sakramenternes ritualer betød det nåde til det syndige menneske, som blev helliggjort og rensset. Katolicismen så sakramenterne som gaver fra Gud, der gjorde det muligt, at mennesket kunne leve evigt.

Mennesket skulle føre et fromt liv og kunne derved bidrage til sin egen frelse. Dødsøjeblikket så man som en kamp mellem dæmoner og

En kristen dør. Den døende mand, som har troet på den korsfæstede Kristus, beroliges af en munk. En engel tager hans sjæl, her symboliseret ved et barn, op til himlen. Nederst raser seks djævlø over, at de ikke fik ham med i helvede. Fransk træsnit fra 1493.

engle om den døendes sjæl. Den gode død var ensbetydende med, at den døende kunne skrifte, tage afsked med sine nærmeste og modtage den sidste olie. Ved pludselig død var det sværere at blive frelst, da der ikke var tid til de rituelle handlinger. Når man døde, blev onde og gode gerninger gjort op. Det var dommens dag og afgørende for, om man kom i himlen eller helvede.

Romerkirkens organisering og magtudøvelse

Den romersk-katolske kirkes overhoved var paven. Han kaldtes også for biskoppen af Rom eller Sankt Peters efterfølger. Pave kommer af "papa", der betyder far. Paven blev betragtet som en far, og nøglemagten gjorde ham ufejlbarlig. Romerkirken var hierarkisk opbygget og under sig havde paven: kardinaler, biskopper, abbeder, munke og præster. Den pavelige administration i Rom kaldtes for Kurien. Paven bestemte i teorien alt, men i realiteten har han kun kunnet tage sig af de overordnede linier. Den hierarkiske opbygning, med paven i Rom og præster placeret i hele Vesteuropa, gjorde kirken effektiv. Når paven udsendte en forordning, blev budskabet sendt ud i de forskellige dele af romerkirken, der så efterlevede pavens ord. Fulgte man ikke pavens ord, havde kirken mulighed for at lyse i band eller udstede et interdikt, dvs. udelukke et menneske, en by, et område eller en fyrste fra det kristne fællesskab. Derved kunne man ikke blive frelst, men var evigt fortabt i helvede.

Den romersk-katolske kirke var ikke den eneste kristne kirke i Europa. Da romerriget blev delt i slutningen af 300-tallet, blev den kristne kirke også delt i to kirker: et vestligt kirkesamfund og et østligt kirkesamfund. Indtil midten af 1000-tallet var der et vist samarbejde mellem den østlige kristne kirke ledet af patriarken i Konstantinopel og paven i Rom. Den østlige kirke var mere ortodoks og havde en noget anden tradition. Omkring 1050 kom det til et brud mellem de to kirkesamfund.

I de første århundreder af middelalderen måtte paverne kæmpe for at sikre kirkens indflydelse i hele det vesteuropæiske område. Det skete bl.a. ved at indgå alliancer med tidens store konger. Mange af paverne var dygtige administratorer og strateger, der var i stand til at udvikle kirkens indflydelsesområde.

I anden halvdel af 1000-tallet begyndte en konflikt mellem paven og de tyske fyrster om, hvem der havde ret til at udnævne biskopper. Konflikten kaldes for investiturstriden. Investitur betyder iklædning. Investitur fordi det handlede om, hvorvidt det var paven eller fyrsterne, der skulle uddele biskoppernes værdighedstegn: scepter, hyrdestav og ring. Investiturstriden foregik under pave Gregor d.

7. og han udsendte i 1075 sine grundtanker om den katolske kirkes placering i samfundet. Konflikten drejede sig om, hvem biskopperne skulle føle sig ansvarlige overfor. Pavemagten sejrede i første omgang, men magtkampen mellem romerkirken og verdslige magthavere fortsatte middelalderen igennem.

Samtidig med investiturstriden opstod der nye strømninger i den katolske kirke, der ønskede en mere inderlig gudsdyrkelse og en afsigelse af materielle værdier. Det faldt sammen med, at den katolske kirke var blevet meget rig. Kirken ejede enorme jordgodser, modtog kirkeskat, arvede jord og bygninger og mange paver og biskopper gik for meget op i rigdom i forhold til Gud. Nye klosterordener så dagens lys. Nogle mennesker begyndte at drage på pilgrimsfærd, og helgen- og relikviedyrkelsen voksede. Helgener var mennesker, der havde ført et forbilledligt kristent liv, og som efter deres død var blevet ophøjet til helgen af paven. Relikvier kunne være del af en helgens krop fx en tand eller en knogle, som man viste ærbødighed overfor.

Tiden fra o.1000 til o.1300 var den romersk-katolske kirkes storhedstid. Med 1300-tallet begyndte problemerne for alvor. Den katolske kirke mistede indflydelse og på et tidspunkt var der to paver: en i Avignon i Frankrig og en i Rom. For katolicismen var det også alarmerende, at der var flere og flere som kritiserede kirken for dens måde at praktisere kristendommen på. En del mente, at kirkens ledere i højere grad gik op i at samle jordisk rigdom end i at frelse sjæle. Englænderen John Wycliffe (o.1328-84) var en af de første reformatorer, der kritiserede den romersk-katolske kirke. Reformatoren Jan Hus blev i 1415 brændt på bålet for sine kætterske meninger. Med præsten Martin Luthers kritik af den romersk-katolske kirkes afladshandel i begyndelsen af 1500-tallet, deltes Vesteuropa religiøst i to dele: en katolsk del og en protestantisk del.

Bed og arbejd!

Den vesteuropæiske klosterbevægelse har sine rødder tilbage i 300-tallet, hvor de kristne menigheder etablerede sig indenfor det romerske rige. En vigtig del af gudsdyrkelsen var afsigelse af materielle behov, seksuel afholdenhed, ensomhed og bøn. En af den vesteuropæiske kirkes fædre, Hieronymus (346-420), flygtede fra byen og levede alene i en periode i naturen for her helt at kunne hellige sig Gud. Hieronymus oprettede også en række klostre for henholdsvis mænd og kvinder, hvor meningen var, at de inden for murene skulle leve et ægte kristent liv. En munk eller nonne skulle leve i absolut askese, bede dagligt og leve isoleret fra verden.

Munkene foragtede den syndefulde verden og den institutionaliserede kirke. En from kristen formulerede det i 400-tallet på følgende måde, at munkene måtte: "flygte fra kvinderne og biskopperne". Munkene kritiserede gennem hele middelalderen det kirkelige hierarki med dets eneret på frelsen. Mange mennesker så munkene som særligt rene, og man forestillede sig at være tættere på frelsen, når man blev begravet i en munkekutte.

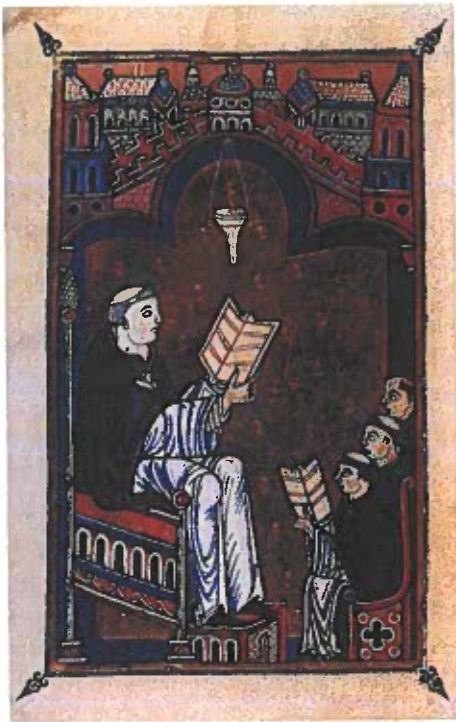
Benedikt fra Nursia skrev i første halvdel af 500-tallet et regelsæt for klosterlivet, der fra 800-tallet blev anvendt overalt i de vesteuropæiske klostre. Benedikt havde selv prøvet livet som eneboer og i 529 grundlagde han et kloster ved Monte Cassino syd for Rom. Udbredelsen af Benedikt af Nursias regelsæt skyldes sandsynligvis, at han beskriver hvordan man såvel praktisk som åndeligt får et klosterfællesskab til at fungere. Lederen af et kloster, abbeden, så Benedikt som en faderskikkelse for munkene. Abbedens magt var stor, men han skulle rådføre sig med de menige munke. For at blive optaget i et kloster skulle man først igennem en prøvetid som novice for at blive munk. Prøvetiden bestod af praktisk arbejde og bibelstudier.

I senmiddelalderen sammenfattede man klosterlivet i sætningen; Bed og arbejd!, hvilket passer godt på Benedikts regler. Mellem de daglige bønner til Gud arbejdede munkene med praktiske gøremål.

Til klostrene hørte landbrug og haver, der skulle passes, og mange klostre blev foregangseksempler for udviklingen af landbrug og dyrehold. I klosterhaverne dyrkede man medicinske planter, der blev anvendt til behandlingen af syge, og klostrene blev centre for behandlingen af en række sygdomme. Munke udgav medicinske værker, hvor det blev angivet hvilke planter, der kunne kurere forskellige sygdomme. Mindre kirurgiske indgreb blev udført af særligt dygtige munke.

Klostrene fungerede også som lærdoms- og videnscentre. I klostrenes skrivestuer afskrev munke bibler og skrøbelige håndskrifter fra antikken og reddede dermed en del af vestens kulturarv. At kopiere en bibel var særligt ærefuldt, da bibelen var en hellig genstand. Blandt munkene foregik der også en diskussion om kirken og klostrenes rolle. Blev uenigheden for stor var det muligt at bryde ud af klostret og grundlægge et nyt. En række munke og enkelte nonner blev betydningsfulde lærde, der virkede

Hugo af Sankt Viktor-klostret blev en af de mest ansete lærere i 1100-tallet. Her ses han med elever. Fra fransk bogillustration fra 1190'erne.

som lærere i klostrene. Flere af disse fik stor betydning for udviklingen af teologien. Uddannelsen i klostrene var beregnet for de kommende munke og nonner.

I middelalderen blev der grundlagt i tusindvis af klostre over hele Europa. Alene i Danmark blev der oprettet 140 klostre af 12 forskellige klosterordener. De mange klosterordener som fx augustinere, benediktinere, dominikanere og franciskanere havde alle bed og arbejd! som formål, men de kunne vægte arbejdet forskelligt. Fx lagde franciskanerne vægt på at hjælpe fattige og syge.

Hvor klostrene i begyndelsen af middelalderen var tilflugtssteder, der lagde afstand til verden, blev de senere en stærk magtfaktor i samfundet. Mange klosterstiftelser modtog gaver i form af jord og penge og blev meget rige. Med rigdommen fulgte økonomiske interesser, der skulle varetages, og det passede ikke godt til munkenes fattigdomsideal. I de rige klostre blev det økonomisk attraktivt at blive abbed, hvilket tidligere var et religiøst kald. Fra middelalderens og renæssancens litteratur kendes kritik af munkenes livsførelse og moral. Berømt er den italienske forfatter Boccaccios værk "Dekameron" fra 1300-tallet, hvori han kritiserer præsters og munkes hykleri.

Tiggerordener

Fra 1000-tallet voksede rigdommen blandt de øverste lag i byerne, og antallet af udstødte og fattige steg samtidig. Denne skæve sociale udvikling i Vesteuropa er en af forklaringerne på en række nye munkeordeners fremvækst. De nye munkeordener blev grundlagt i byerne og ikke som de tidligere munkeordener i øde egne. Deres virkefelt var i byerne, hvor man ville hjælpe de fattige og syge. Medlemmerne af de nye munkeordener forpligtede sig til at leve i absolut fattigdom. Munkenes livsførelse var således en demonstration overfor de velstillede lag, der levede i luksus og i det hele taget førte et syndigt liv. Munkene ønskede at vække folk, så de igen slog ind på en sand kristen livsførelse. Munkeordenernes indtægter måtte kun komme fra tiggeri og arbejde, derfor kalder man dem for tiggerordener. De vigtigste tiggerordener var: franciskanere, benediktinere, augustinere og karmelitter.

Særlig berømt blev Franciskanerordenen som år 1300 talte ca. 30.000 medlemmer. Der var på dette tidspunkt franciskanerklostre i de fleste større Vesteuropæiske byer. Franciskanermunke, kaldet gråbrødre pga. deres grå munkekutte, kom så langt som til Kina. I byerne var tiggerordenerne en konkurrent til den etablerede katolske kirke og de blev mange steder populære, da de talte et sprog folk for-